

MELLONTA TAUTA(1)

© Український переклад. В. В. Вишневий, 1992.

Редакторів "Ледіз бук"

Маю честь надіслати для Вашого журналу матеріал, який Ви, сподіваюся, зможете розібрати краще, ніж це вдалося мені. Це переклад, виконаний моїм другом Мартіном Ван Бюрен Мевісом (котрого часом називають "пророком із Покіпсі") з дивного рукопису, якого я знайшов десь рік тому в щільно закоркованій пляшці, що плавала у водах Mare Tenebrarum(2), моря, чудово описаного нубійським географом, але в наш час відвідуваного рідко, хіба що трансценденталістами та шукачами химер.

Відданий Вам

Едгар А. По.

Борт повітряного корабля "Жайворонок"

І квітня 2848 р.

Так от, мій любий друже, доведеться вам, за гріхи ваші, зазнати мук читання довгого, просторікуватого листа. Скажу відверто: я збираюсь покарати вас за всі ваші неподобства; дозволю собі бути скількимога нудотною, непослідовною, безладною нечемою. До того ж я тут ув'язнена в бридкій повітряній кулі разом із сотнею чи двома лобурів, яких прирекли на приємну розвагу — подорож (дивне ж уявлення мають про приємність деякі люди!), і не матиму жодної нагоди торкнутися terra firma (3) принаймні протягом місяця. Нема з ким поговорити. Нема чого робити. А коли людині нема чого робити, тоді саме й час писати листи до друзів. Тепер ви розумієте, чому я раптом надумала писати цього листа:

авжеж, через мою еннуї(4) і через ваші гріхи. Чіпляйте ж на ніс свої окуляри і приготуйтеся добряче понудьгувати. Я збираюсь писати до вас щодня впродовж усієї цієї осоружної подорожі.

(1) Те в майбутньому (гр.).

(2) Моря мороку (латин.).

(3) Твердої землі (латин.).

(4) Нудьгу (фр.).

Е-хе-хе! Коли ж то нарешті до людської черепної коробки завітає яке-небудь Відкриття? Невже нам довіку терпіти ці повітряні кулі, з усім роєм їхніх неvigід? Невже ніхто не вигадася нового, скорішого засобу пересування? Такий от поступ підтюпцем, на мою думку, коли й кращий від достеменних тортур, то лиш трошечки. Слово честі, за годину після того як вирушили з дому, ми подолали не більше ста миль. Нас переганяли навіть пташки — принаймні деякі з них. Запевняю вас, я аж ніяк не перебільшую. Наш рух уперед, безперечно, здається повільнішим, ніж насправді: адже навколо нема предметів, які б допомогли оцінити нашу швидкість, а по-друге, ми линемо за вітром. Звичайно, коли зустрічаємо іншу повітряну кулю, з'являється нагода відчути наш літ, і тоді, слід сказати, все виглядає не так уже кепсько. Що вже я звична до цього способу пересування, а все одно не можу побороти якогось наче запаморочення кожного разу, коли якусь кулю проносить просто над нашою головою: мені здається, ніби на нас нападає гігантський хижий птах і от-от понесе нас кудись у пазурях. От сьогодні на світанку над нами пролетіла одна, та так низько, що зачепила своїм якірним тросом мотузяну сітку, якою обплетено нашу гондолу; тож ми неабияк похвилювались. Капітан сказав, що якби цей кіш було зроблено з мішурної "шовкової" линви, як п'ятсот чи тисячу років тому, ми неминуче зазнали б аварії. Він пояснив мені, що "шовк" той виробляли з волокна, яке добували з нутрощів певної породи черваків. А ту черву дбайливо

вигодовували шовковицею — то така плодова рослина, схожа на кавун,— і коли черваки набирали досить тіла, їх перемелювали у млині. Одержану таким чином масу, яка в первісному стані звалася папірус, згодом іще піддавали різноманітній обробці, і врешті вона ставала "шовком". Як це не дивно, але колись його вважали розкішним матеріалом для жіночого одягу] Балони повітряних куль також найчастіше виготовляли з "шовку". Куди, здається, кращий гатунок матеріалу пізніше стали видобувати з оплодня насінин рослини, що має вульгарну назву *euphorbium*, а в ті часи ботаніки називали її молочаєм. Так от цьому гатункові шовку дали наукове визначення "шовк-бакінгем" — завдяки його дивовижній тривкості; звичайно його просочували розчином каучука — ця речовина, дуже подібна до гутаперчі, широко використовується й зараз. А каучук цей часом називали ще індійською гумою, або "гумою мовчання", хоч сам він, по-моєму, належить до родини лишайників. Ніколи не кажіть мені більше, буцімто я в душі зовсім не археолог.

Якщо зайшла мова про якірні троси, то й наш трос, здається, щойно скинув у море якогось чоловіка, зачепивши одне з електричних гвинтових суден, що юрмляться під нами в океані,— кораблик десь на шість тисяч тонн і, судячи з усього, жахливо переповнений. Тим манюсінським баркам слід би заборонити брати на борт більше пасажирів, ніж приписано. Того чоловіка, ясна річ, не взяли назад на борт, і він невдовзі зник з очей разом із своїм рятівним поясом. Мене дуже тішить, любий мій друже, що ми живемо в аж таку освічену добу: вона ж бо не визнає права на існування такої дрібниці, як окрема особистість. Загал — ось про кого дбає в нас істинна людяність. До речі, коли вже йдеться про людяність,— чи знаєте ви, що наш невмирущий Уїггінс не такий уже оригінальний у своїх поглядах на суспільні відносини і все таке інше, як то схильні вважати його сучасники? Пандіт мене запевняє, що ті самі ідеї і майже тим самим способом висловлював ще мало не тисячу років тому ірландський філософ на ім'я Хутр'є, коли розпочав у власній крамниці роздрібну торгівлю котячими шкурками та іншим хутром. А Пандіт, як ви знаєте, чоловік тямущий; тобто ніякої помилки тут бути не може. Просто дивовижно, як часто — чи не щодня — ми бачимо підтвердження глибоких спостережень індуса Аріса (він же Овен) Тоттеля (цитую за

Пандітом): "Отже, ми мусимо визнати, що поміж людьми, повторюючись не раз, не два і не кілька разів, а майже нескінченно, ходять одні й ті самі думки".

2 квітня. Сьогодні обмінювалися сигналами з електричним катером, який доглядає серединну ділянку лінії плавучого телеграфного дроту. Я дізналася, що коли Хорзе вперше запроваджував у дію цей різновид телеграфу, то прокладання дроту через море вважалося цілком неможливим; а нині нам вельми важко зрозуміти, в чому ж полягали ті труднощі! Ось такі справи. "Tempora mutantur" (1),— вибачте мені за цитування етрусків: що б ми робили тепер без атлантичного телеграфу? (Пандіт каже, що "атлантичний" — то стародавній прикметник). Ми на кілька хвилин лягаємо в дрейф, задаємо катерові кілька запитань і дізнаємося, серед інших знаменних новин, що, скажімо, в Африці лютує громадянська війна, а в Європі, як і в Айшії, залюбки робить свою чудову справу чума. Хіба ж не варте серйозної уваги те, що, перш ніж на філософію пролила своє прекрасне світло Людяність, світ призвичаївся ставитись до війни чи до пошесті як до лиха? Чи знаєте ви, що у стародавніх храмах навіть молилися, аби ці нещастя (!) не уражали людство? Далєбі, не так воно легко зрозуміти, яких вигід шукали собі в цьому наші далекі предки? Невже вони були аж такі сліпі, що не могли второпати просту річ: знищення хай і тьми-тьмущої окремих особин є не що інше, як безперечне благо для загалу!

(1) Часи міняються (латин.).

3 квітня. Ото втіха — видертися мотузяною драбиною на вершечок повітряної кулі й огледіти звідти навколишній світ. Розумієте, панорама, що відкривається з гондоли,— не така широка, бо дивишся в основному зверху вниз. А сидючи тут (де я й пишу ці рядки), на відкритій оглядовій площадці, розкішно обкладеній м'якими подушками, можна роздивлятись на всі боки — видно геть усе, що діється. От зараз навколо, куди не глянь, просто-таки юрмляться повітряні кулі — видовище надзвичайно мальовниче; а повітря аж бринить мільйонами людських голосів. Я чула, що коли Жовтен, або (як більше подобається

Пандітові) Зелен, котрого вважають першим аеронавтом, обстоював можливість перетинати атмосферу в усіх напрямках шляхом простого підймання або опускання, аж поки буде досягнуто сприятливого потоку, він, власне, не зустрів розуміння серед сучасників, котрі дивились на нього тільки як на дотепного шаленця — і все тому, що тогочасні філософи (!) оголосили це нездійсненним. А зараз уже мені здається цілком незбагненим, як це така очевидна річ могла вислизнути з-під уваги розважливих стародавніх savants (1). Проте в усі віки найбільші перешкоди Мистецтву ставили саме так звані люди науки. Безумовно, наші науковці куди терпиміші за своїх давніх попередників... Ой, маю вам розповісти про ці речі дещо вельми дивне. Уявіть собі, що не більш ніж тисячу років тому метафізики звільнили людей від дивовижної химери, ніби існують тільки два шляхи досягнення Істини! Хочете вірте, хочете — нії! Виявляється, дуже, дуже давно, в темних глибинах часу, жив такий собі турецький філософ (а може, індійський) на ім'я Овен (він же Аріс) Тоттель. Цей чоловік запровадив чи, в усякому разі, поширював ідеї, що їх було в цілому названо дедуктивним, або апіорним методом досліджень. Починав він із тверджень, які називав аксіомами, або "самоочевидними істинами", а від них уже "логічним" шляхом переходив до висновків. Найвизначнішими його послідовниками були Невклід і якийсь Кконт. Так от, Овен Тоттель благоденствував на вершині аж доти, поки з'явився такий собі Бик (чи, може, Ягня) на прізвище "Еттрікський Пастух", який став проповідувати зовсім іншу систему, названу ним апостеріорною, або індуктивною. Цей покладався загалом на відчуття. Шляхом спостереження, аналізу та класифікації фактів — *instantiae naturae*(2) (такою штучною назвою вшанували все те пізніше) — він підійшов до загальних законів. Метод Овна Тоттеля, коротко кажучи, базувався на *poimena*(3); метод Ягняти — на *phenomena* (4). І захоплення цією останньою системою було таке сильне, що з початком її запровадження на Овна Тоттеля вже чекало забуття; щоправда, кінець кінцем він повернув собі втрачені позиції — йому навіть дозволили поділити царство Істини з пізнішим суперником. Нині savants схильні вважати, що арістотеліанський та беконіанський шляхи — то єдино можлива дорога до пізнання. "Беконіанський", як ви, певно, знаєте, — це слово,, вигадане

як рівноцінне "ягн-іанському" (чи "бик-оніан-ському"), але більш милозвучне та піднесене.

(1) Учених (фр.).

(2) Безпосередньої природи (латин.).

(3) Ноуменах (гр.), тобто на тому, що досягається розумом.

(4) Феноменах (гр.), тобто на явищах, які дано нам у досвіді, які сприймаються органами чуттів.

А тепер, мій любий друже, з усією переконаністю засвідч, чую, що я висвітлюю це питання справедливо, спираючись на найміцніші підстави; і ви. легко можете зрозуміти, як воно сталося, що ідея, безглузда вже на перший погляд, могла затримати прогрес у всіх галузях істинного Знання,— а це означає, що їхній поступ майже повсюдно відбуватиметься інтуїтивними стрибками. Та стародавня ідея змусила науку розвиватись наче поповзом; і, зокрема, захоплення тим Биком стало на довгі сотні років настільки широким, що все гідне зватися мисленням, власне кажучи, припинилось. Ніхто не наслідювався мовити слово правди так, щоб воно вирвалось як порух людського духу. І не мало значення, була чи не була та правда навіть доказовою правдою, тому що твердолобих тогочасних savans цікавив тільки шлях, який привів до неї. На результати ж вони й глянути не хотіли. "Покажіть нам засоби,— волали вони,— засоби!" Якщо, вивчивши ці засоби, мудреці виявляли, що ті не підходять ні під категорію Овна (інакше кажучи, й Барана), ні під категорію Ягняти (Бика), то в цьому разі savans не могли посуватися далі; вони оголошували, що "теоретик" є дурень, і не бажали вже більше мати справу ні з ним, ні з його одкровеннями.

Тож ніхто мене не переконає, ніби безліч корисних істин, відкритих людством протягом довгої низки віків, з'явилися завдяки отій повзучій системі, тому що стримування уяви — таке зло, якого не могла

компенсувати й чимала достовірність давніх способів дослідження. Помилка всіх тих юрманців, тих вірцізів, тих інглітців і тих амрикканів (ці останні, до речі,— то наші ж таки найближчі предки) була дуже схожа на помилку, якої припускається розумник, що гадає, ніби обов'язково краще бачитиме якийсь предмет, коли підсуне його якомога ближче до носа. Ці народи самі себе засліпили подробицями. Коли вони чинили, як заповідав Бик, їхні "факти" принаймні залишалися фактами; це не мало б великого значення, якби вони не вдавали глибокодумно, ніби факти справді, є фактами (і повинні бути такими) лише тому, що здаються фактами. Коли ж вони ступали на стежку Овна, їхня хода була ледь не така крива, як баранячий ріг, тому що вони ніколи не мали аксіом, яка була б істинною аксіомою. Вони, певно, були зовсім сліпі, якщо цього не бачили,— навіть у ті часи: адже навіть у ті часи чимало міцно "вкорінених" аксіом рішуче відкидалося. Ось, наприклад: "Ex nihilo, nihil fit" (1) — "предмет не може діяти там, де його нема"; "протилежності не можуть існувати"; "пільма не може породитися світлом" — всі ці й іще з десятків інших подібних тверджень, які попервах приймалися без вагань як аксіом, згодом, у той період, про який я кажу, вже визнавалися за неспроможні. А тому геть абсурдне те завзяття, з яким народи покладалися на "аксіом" як на непохитну підвалину Істини! Та навіть і вустами самих тих розважливих мислителів легко підтверджується марність та облудність їхніх аксіом узагалі. Хто був найрозважливіший серед тих логіків? Дайте подумати! Зараз, піду спитаю в Пандіта, повернуся за хвилину... От! Он воно що! Тут є книжка, написана близько тисячі років тому, а згодом перекладена з інглітської мови — аз неї, між іншим, здається, пішла й мова амрикканів. Пандіт каже, що серед стародавніх праць на цю тему, тему логіки, ця — безперечно — одна з найрозумніших. Автором (ім'я його було свого часу у всіх на устах) був якийсь Мельнер чи, може, Млинн; про нього відомий, зокрема, той немаловажний факт, що він мав на своєму млині робочого коня, званого Бентам. Але давайте заглянемо до цього трактату!..

(1) З нічого нічого й не буде (латин.).

Ага! "Здатність чи нездатність осягати,— дуже слушно зазначає містер Млинн,— ні в якому разі не слід брати за критерій беззастережної істини". Якому, здоровому глуздом, нашому сучасникові хоча б на думку спаде заперечувати такий трюїзм? Єдине, що нас може щиро здивувати, — чому Млинн визнав за необхідне бодай натякати на речі аж настільки очевидні. Ну, ну... Та перегорнімо сторінку. А що тут? "Два суперечні явища не можуть обидва бути істинні, себто не можуть співіснувати в природі". Тут містер Млинн хоче сказати, що, наприклад, дерево повинно бути або деревом або не деревом,— тобто воно не може бути водночас деревом і не деревом. Чудово; але я запитую його: чому? А відповідь така (і вона більше ні на що не претендує): "Тому що неможливо осягнути, щоб два суперечні явища обидва могли бути істинні". Проте це, за його ж таки схемою доведень, ніяка не відповідь; хіба ж не він сам щойно визначив як очевидну річ, що "здатність чи нездатність осягати ні в якому разі не слід брати за критерій беззастережної істини"?

Тож я й нарікаю на ті прадавні народи не стільки через те, що їхня логіка, як видно з їхніх доведень, цілковито неспроможна, пуста й разом химерна, скільки через їхнє пихате та недоумкувате заперечення всіх інших шляхів до Істини, всіх інших засобів її досягнення, крім цих двох безглузвих стежок — одна поповзом, друга навкарачках,— на які вони вийшли, аби накласти пута на Душу; а Душа ж бо нічого так не прагне, як ширяти]

До речі, любий мій друже, як ви гадаєте — чи не завдало б нерозв'язного клопоту тим прадавнім догматикам визначити, яким же з тих двох шляхів було досягнуто найважливішої та найвищої з усіх їхніх істин? Маю на увазі закон гравітації. Ньютон завдячує його Кеплерові. Кеплер визнавав, що його три закони були, власне, вгадані (а саме ці три закони, з шерегу інших, і привели чудового інглітського математика до його головного Правила, основи всіх фізичних законів, за якими для нас починається вже Царство Метафізики). Кеплер здогадувався, тобто користувався уявою. Він був воістину "теоретик" — це слово, нині мало не священне, колись вимовляли як образливе назвисько. Ну, хіба спромоглися б ті старі кроти роз'яснити, яким із двох "шляхів"

криптограф розгадує вельми заплутану криптограму або по якому із двох шляхів Шампольон підвів людство до тих безсмертних і майже незліченних істин, що впливли з розшифрованих ним єгипетських ієрогліфів?

І ще одне слово на цю тему, з якою я вже вам, певно, набридла. Так от, хіба не аж надто дивним є те, що вони, ці упереджені люди, з їхньою вічною балаканиною про шляхи до Істини, не трапили на те, що ми тепер ясно усвідомлюємо як широкий битий шлях,— на принцип Послідовності? Невже не дивовижно, що вони так і не спромоглися зробити з творінь Господа найважливіший висновок: цілковита послідовність повинна бути й абсолютною істиною! Наскільки спростилися шляхи нашого прогресу після запізнитого обнародування цих тверджень! Дослідження було вихоплено з рук земляних кротів і передано — як першорядне завдання — правдивим, єдино правдивим мислителям, людям полум'яної уяви. От ті останні й теоретизують. Подумайте тільки, з яким презирством мої слова сприйняли б наші прабатьки, якби вони зараз могли зазирнути мені через плече? А я наполягаю: саме ті люди й теоретизують; їхні теорії легко виправляти, видозмінювати, систематизувати — очищати потроху від окалини непослідовності,— аж поки врешті проявиться довершена послідовність; а її — саме тому, що вона є цілком послідовна,— навіть найзашкарубліші уми визнають за абсолютну та беззастережну істину.

4 квітня. Новітній газ робить чудеса, особливо у сполученні з удосконаленою гутаперчею. Якими ж то безпечними, зручними, легкими в керуванні й з усіх поглядів вигідними стали наші сучасні повітряні кулі! Он одна, величезна,— наближається до нас із швидкістю щонайменше сто п'ятдесят миль на годину. На ній, здається, повнісінько народу,— може, триста чи чотириста пасажирів,— а бач як ширяє на висоті десь понад милю над рівнем моря, тільки позирає згори на нас, бідолаг, із величною зневагою. А втім, сотня чи навіть дві сотні миль на годину — то, кінець кінцем, не швидкість для справжньої подорожі. Ви, напевно, пам'ятаєте, як ми перестрибнули весь Канадавський континент залізницею? Цілих триста миль на годину — оце швидкість! Щоправда, там годі щось побачити у вікно, годі чимось зайнятися, хіба що фліртом,

бенкетуванням та танцями у тих розкішних салонах. Пам'ятаєте, яке дивне відчуття виникало, коли з вагона, що мчав на повний хід, ми ненароком ухоплювали оком якісь предмети назовні? Все зливалось у єдину суцільну масу. Щодо мене, то я віддаю перевагу подорожам повільним поїздом, із швидкістю, скажімо, миль сто. Там є скляні вікна і навіть дозволяється їх відчиняти — окові відкриваються ясні краєвиди... Пандіт каже, що трасу для великої трансканадавської залізниці частково розмічено ще, мабуть, дев'яťсот років тому! Він запевняє навіть, нібито й досі можна знайти залишки дороги — сліди якраз із тих часів, про які він згадував. Тоді дорога, здається, мала тільки дві колії; у нас, як вам відомо, їх аж дванадцять, і ще готуються три чи чотири. Стародавні рейки були дуже тонкі й розташовувались надто близько одна від одної: в наш час така легковажність неминуче призвела б до тяжких аварій. Бо ж сучасна ширина колії — п'ятдесят футів — заледве вважається безпечною. Власне кажучи, я не сумніваюся, що якісь там колії повинні були існувати вже у вельми віддалені часи,— так твердить і Пандіт; для мене цілком ясно, що в певний період,— очевидно, не менше як сім сторіч тому — Північний і Південний Канадавські континенти складали одне ціле; отже, канадавцям просто доконче треба було мати велику трансконтинентальну залізницю.

5 квітня. Мене мало не до смерті замучила ennuі. Єдиний, з ким на борту можна спілкуватися,— то Пандіт; а він, бідолашка, нездатний говорити ні про що, лише про старожитності. Якось він цілий день переконував мене, ніби прадавні амриkkани самі врядували собою! — чи чув хто коли більшу нісенітницю? — і ніби вони існували у такому собі співтоваристві, де кожен сам за себе; немов ховрахи — "степові собачки" з відомої байки. Він каже, що вони виходили з найхімернішого засновку: нібито всі люди народжуються вільними й рівними. А це ж геть-чисто суперечить принципам ранжирування, які так виразно закарбовані на всьому, що є суцього в духовному та матеріальному світі. Кожна людина "голосувала" — так це в них називалося,— тобто, інакше кажучи, втручалась у громадські справи, аж поки зрештою виявилось, що "загальні інтереси" не цікавлять нікого і що "Республіка" (так іменували те абсурдне утворення) взагалі не має уряду. Розповідають, однак, ніби

першою обставиною, котра занепокоїла (хоч і кожного на свій лад) тих самовдоволених філософів, що сконструювали "Республіку", було разюче відкриття, а саме: загальне виборче право дає нагоду для шахрайських махінацій, тобто будь-яка партія, що набереться досить підлоти, аби не соромитись шахрайства, зуміє будь-коли одержати будь-яку бажану кількість голосів, причому запобігти цьому чи навіть виявити це не зможе ніхто. Варто було лише трохи замислитись над цим відкриттям, і стало очевидним, що дурисвіти обов'язково візьмуть гору; коротше, всякий республіканський уряд неминуче буде урядом дурисвітів. А тим часом філософи знай тільки ніяковіли за свою дурість — вони, мовляв, не змогли передбачити неминучості цього зла,— і тут же поринали у вигадування нових теорій: всі біди, бачте, від того, що на арену зненацька вийшла така собі добра тітонька на ім'я Чернь, яка захопила у свої руки все-все й насадила таку сваволю, у порівнянні з якою всі казкові Гоги та Магоги видаються втіленням пристойності та втіхи. Ця Чернь (до речі, іноземка), кажуть, була найпаскуднішою істотою з усіх, що коли-небудь топтали нашу землю. Величезна на зріст, нахабна, зажерлива нечупара; у неї була жовч вола, серце гієни й мозок павича. Кінець кінцем вона сконала, лопнувши від надміру власної завзятості. А все-таки й від неї знайшлася певна користь, бо користь буває од усього на світі, навіть од якої мерзоти. Чернь подала людству такий урок, що його й понині неможливо забути,— ніколи не відбігаймо від аналогій, які є в природі. Щодо республіканства, то для нього годі знайти хоч якусь аналогію в цьому світі, хіба що згадаємо "степових собак",— виняток, який, здається, скоріше доводить те, що демократія є пречудовою формою урядування... для собак.

6 квітня. Вчора ввечері було добре видно Вегу — першу зірку сузір'я Ліри. У підзорній трубі нашого капітана Вега має центральний кут аж півградуса і дуже схожа на Сонце, коли на нього дивитись неозброєним оком у туманний день. Між іншим, хоча Вега набагато більша за Сонце, вона вельми до нього подібна — і тими "плямами", й оболонкою, і багатьма іншими деталями. Пандіт розповідає, що лише в минулому сторіччі почали нарешті здогадуватися про подвійний зв'язок, який існує між цими двома світилами. Вважалося (як не дивно!), що наша сонячна

система переміщується по певній орбіті відносно якоїсь величезної зірки в центрі Галактики. Ба більше, стверджувалося, що обидва названі світила роблять повний оберт навколо цієї надзірки чи принаймні навколо центра тяжіння, спільного для всіх зірок Молочного Шляху і розташованого десь поблизу Альціони з сузір'я Плеяд, за період 117 мільйонів років! Нам, на рівні сучасних наших знань, з нашими вельми досконалими телескопічними пристроями тощо, звичайно, навіть важко досягнути підставу, на якій могла виникнути така ідея. Першим, хто став її поширювати, був якийсь Мадлер. Можна припустити, що до такої навіженої гіпотези вперше його підвела тільки проста аналогія; але, ставши вже на цей шлях, Мадлер і далі повинен був би міцно триматись аналогій, розвиваючи свою гіпотезу. Він припустив, що величезна центральна зірка доконче повинна існувати; тут Мадлер був іще послідовний. Однак з погляду динаміки та центральна зірка мала б бути більшою за всі небесні тіла, що її оточують, разом узяті. Отже, могло постати запитання: "А чому її не видно?" — особливо нам, адже ми перебуваємо в середній частині зоряного скупчення, тобто там, де й розташоване те незбагненне центральне сонце, або близько від нього. Мабуть, той астроном, стикнувшись з цим питанням, став шукати рятунку в розважаннях про несвітність зірки — і тут раптом відкинув усякі аналогії. Але — хай навіть і визнав би, що центральна зірка несвітна,— як би він спромігся пояснити, чому ж її не видно під промінням незліченного сонмища яскравих сонць, що світять на неї з усіх боків? Нічого дивного, що кінець кінцем він почав обстоювати лиш одну тезу: для всіх світил, які обертаються, існує один спільний центр тяжіння; але й тут знову довелося відкинути аналогії. Наша система — це таки правда — обертається навколо спільного центра тяжіння, але обертання спричинене й об'єднане одним матеріальним тілом — Сонцем, котре своєю масою більш ніж урівноважує масу всієї решти системи. Математичне коло є крива, утворена нескінченною кількістю прямих ліній; але ж це уявлення про коло — а таке уявлення про криву ми, спираючись на земну геометрію, розглядаємо як чисто математичне, тобто суперечне практичному,— так от тільки це уявлення є насправді практичним, і тільки його ми правомочні прикласти до тих титанічних кривих, з якими маємо справу в даному разі,— принаймні уявно,— коли

мислимо про нашу систему та її космічних сестер, що крутяться разом навколо якоїсь точки у центрі галактики. Хіба може найсміливіша людська уява хоча б у першому наближенні досягнути таке несказанне коло? Навряд чи буде парадоксом сказати, що навіть блискавка, якби вона вічно мчала по цьому незбагненному колу, то все-таки вічно мчала б, радше, по прямій лінії. Не можна прийняти й думку, ніби траєкторія руху нашого Сонця по такому колу — а саме так має рухатися Сонячна система при подібній орбіті — могла б хоч трішечки, але все ж помітно для людей відхилитися від прямої,— хай навіть за мільйони років; а однак тих стародавніх астрономів щось, либонь, таки примусило повірити, ніби безперечне викривлення відбулося в межах короткого відтинка астрономічної історії,— а це ж бо лиш манюсінська піщинка у вічному потоці часу, якихось дві чи три тисячі років! Отже, просто незбагненно, як вони, міркуючи таким чином, не підійшли відразу до розуміння справжнього стану речей, тобто — що відбувається подвійне обертання Сонця і Веги навколо спільного центра тяжіння!

7 квітня. Минулої ночі наші астрономічні розваги тривали далі. Було чудово видно п'ять астероїдів біля Нептуна; з великим інтересом дивилися також, як укладають гігантський п'ятковий камінь на перекриття арки у новому храмі Дафніса на Місяці. Дуже забавно переконатись, що такі дрібненькі істоти, як ці селеніти, до того ж так мало схожі на людей, виявляють технічну майстерність, набагато вищу за нашу власну. Ба більше, нам навіть важко збагнути, як легко ці малюки піднімають такі величезні брили, хоча ми добре знаємо, що каміння там важить небагато.

8 квітня. Евріка! Пандіт таки показав, на що він здатний. Сьогодні повітряна куля з Канадави підпливла до нас і скинула нам на борт свіжі газети; в них міститься надзвичайно цікава інформація про канадавські чи, скоріше, америкканські старожитності. Вам, гадаю, відомо, що впродовж кількох місяців у Райському саду, головному осередді імператорських розваг, готується підґрунтя для великого нового фонтана. Райський сад, здається, в незапам'ятні часи був, буквально кажучи, островом, бо з півночі його завжди (наскільки сягають відомі нам

свідчення) обмежувала маленька річечка чи, скоріше, вузька морська протока. Ця протока потроху розширювалась, а тепер стала завширшки в одну милю. Загальна довжина острова — дев'ять миль; ширина ж його в різних місцях істотно змінюється. Весь той простір (так твердить Пандіт) приблизно вісімсот років тому був густо забудований, причому багато будинків мали аж по двадцять поверхів, тому що земля в тій окрузі (через якусь невідому причину) цінувалася дуже високо. Однак страшний землетрус 2050 року так зруйнував та перевернув усе те місто (бо воно було завелике, щоб його називати селом), що навіть найзаповзятливіші з наших археологів досі не спромоглися видобути в тих місцях достатню кількість даних (у формі монет, медалей чи написів), щоб утворилося бодай загальне уявлення про звичаї, побут корінних мешканців тощо. Майже все, що нам про них відомо на сьогодні,— це те, що вони становили галузку дикунського племені ньюокерів, яке наводнило цей континент одразу після того, як його вперше відкрив Флейт Райкер, кавалер Золотого Руна. А втім, вони аж ніяк не були зовсім нецивілізовані, в них на свій кшталт розвивались різні мистецтва і навіть науки. Можна судити, що ці люди загалом були беручкі, але чомусь страждали на дивну мономанію будувати те, що у стародавніх амрикканів мало назву "церква",— щось таке на зразок пагоди, де люди поклонялися двом ідолам, що звались Багатство та Мода. Кінець кінцем, кажуть, острів на дев'ять десятих перетворився на таку молитовню. А жінки, здається, були по-чудному спотворені природною опуклістю в місці, розташованому нижче найвужчої частини спини,— хоча, і це найменше піддається розумінню, таке спотворення вважалося втіленням краси. В якийсь воістину чудодійний спосіб збереглися дві чи три картинки, що зображують цих незвичайних жінок. Вони виглядають вельми дивно, вельми дивно — щось середнє між індіком і дромадером.

Так от, оці кілька деталей — то й усе, що дійшло до нас від тих прадавніх ньюокерів. Повідомляється, однаке, що під час копання в центрі імператорського саду (котрий, як ви пам'ятаєте, займає весь острів) робітники видобули із ґрунту кубічну брилу, витесану з граніту, вагою кількасот фунтів. Вона дуже добре збереглася — їй майже не завдав шкоди навіть той руйнівний землетрус, що поховав брилу під

землею. На одній із граней брили виявлено мармурову дошку з (ви тільки подумайте!) письменами — цілком розбірливими письменами. Пандіт мало не збожеволів од захвату. Відокремивши цю дошку, за нею знайшли порожнину, в якій стояла свинцева скринька, повна всяких монет; а ще там був довгий сувій з якимись іменами, кілька аркушів з текстом, на вигляд дуже схожих на газети, і ще деякі предмети, що становлять величезний інтерес для археологів! Не може бути сумніву: все це — найсправжніснінькі амриканські реліквії, що належать саме племені ньюокерів. Скинуті нам на борт газети містять зображення монет, рукописів, тогочасних книг тощо. Я переписала вам для розваги ньюокерські письмена з мармурової дошки:

Цей Наріжний Камінь

Пам'ятника на Честь

ДЖОРДЖА ВАШІНГТОНА

закладено з відповідними урочистостями

в 19-й день жовтня 1847 року,

в роковини здачі

Лорда Зернуолліса

Генералові Вашінгтону в Йорктауні

1781 року н. є.

при сприянні

Монументальної Асоціації імені Вашінгтона,

місто Нью-Йорк

Те, що я оце тут подаю, є буквальный переклад, виконаний особисто Пандітом, отже, ніяких помилок бути не може. З цих кільканадцяти збережених часом слів ми добираємо багато надзвичайно важливих наукових відомостей, не в останню чергу цікавих, зокрема, тим фактом, що вже тисячу років тому справжні пам'ятники вийшли з ужитку, разом з іншими вкрай потрібними речами: люди задовольнялись, як і ми тепер, лише тим, що оголошували бажання звести монумент у якомусь не дуже віддаленому майбутньому; закладали ретельно наріжний камінь, "покинутий, самотній" (вибачте мені цю цитату з великого амриканського поета Бентона!), як запоруку шляхетного наміру. З цього чудового напису ми також цілком недвозначно дізнаємося все про ту знаменну задачу — а саме: як і де вона відбувалась, і що здавали. Що стосується де, то це був Йорктаун (а де він усе-таки був?), а щодо що, то це був генерал Зернуолліс (напевне, якийсь багатий торговець зерном). Його й здали. Письмена увічнюють задачу — чого? — ну, "лорда Зернуолліса". Єдиним питанням лишається, куди вони могли його здати. Але коли згадаємо, що ті дикуни напевне були канібалами, то дійдемо висновку, що вони здали його на сосиски. Що ж до того, як відбувалася задача, сказано ж цілком ясно: лорда Зернуолліса здали (на сосиски) "при сприянні Монументальної асоціації імені Вашингтона" — безперечно, благодійного товариства, що займалось урочистим похованням наріжних каменів... Але, рятуй нас сила Божа! Що там коїться? А, розумію — наша повітряна куля луснула, ми скоро шубовснемо в море. Тому я встигну додати тільки таке: побіжний перегляд відбитків монет, газет і всього іншого переконує, що справді визначними людьми тих часів серед амриканів були такий собі Джон, коваль, і такий собі Захарія, кравець.

Прощайте ж, до зустрічі. Одержите ви коли цього листа чи ні, то справа зовсім неістотна, оскільки загалом я писала собі для розваги. Одначе я запхну рукопис у пляшку й кину в море.

Ваша повік

Пандіта.